

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ**

УДК 336.226.1:334.716

БАВІН Єгор Володимирович

**МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ
І ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит

**Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Донецьк – 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті економіки промисловості НАН України (м. Донецьк).

- Науковий керівник – доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Вишневський Валентин Павлович,
Інститут економіки промисловості НАН України
(м. Донецьк), завідуючий відділом фінансово-економічних проблем
використання виробничого
потенціалу.
- Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Галушко Ольга Сергіївна, Національний гірничий університет Міні-
стерства освіти і науки України (м. Дніпропетровськ), завідувача ка-
федрою економічного аналізу і фінансів;
- кандидат економічних наук, доцент
Антоненко Валентина Миколаївна, Донецький національний тех-
нічний університет Міністерства освіти і науки України (м. Донецьк),
доцент кафедри фінансів та банківської справи.
- Провідна установа – Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Ту-
ган-Барановського Міністерства освіти і науки України (м. Донецьк),
кафедра фінансів.

Захист відбудеться "10" лютого 2005 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої
ради Д 11.151.01 в Інституті економіки промисловості НАН України за адресою: 83048, м.
Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки промисловості
НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий "6" січня 2005 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.М. Кузьменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із важливих шляхів підвищення ефективності функціонування українських підприємств є удосконалення механізму оподаткування прибутку, отриманого в результаті їх господарської діяльності. Незважаючи на той факт, що податок на прибуток підприємств почав застосовуватися на території України ще з 1990 р. (Закон СРСР "Про податки з підприємств, об'єднань і організацій"), а потім вже в рамках українського податкового законодавства, його механізм відпрацьовується по цей час і науково-методичні й прикладні проблеми оподаткування прибутку господарюючих суб'єктів постають дуже гостро. Серед багатьох вітчизняних учених і практиків є угода про те, що нині діючий закон (у редакції від 22 травня 1997 р. з подальшими змінами і доповненнями) і державна політика стосовно оподаткування прибутку підприємств не відповідають вимогам, які визначаються стратегічним курсом на забезпечення сталого зростання економіки України.

У західній фінансовій науці проблеми оподаткування прибутку корпорацій досліджуються досить інтенсивно. Зокрема, можна відзначити роботи таких учених, як А. Ауербах, Е. Аткинсон, Ч. Баллард, Д. Йоргенсон, Дж. Стігліц, М. Фелдстайн, А. Гарбергер. Проте, по-перше, західні фахівці ще не досягли консенсусу відносно навіть таких принципових питань, як необхідність стягнення податку на прибуток корпорацій, дія механізму перекладання цього податку, доцільність застосування податкових пільг з метою стимулювання науково-технічного розвитку. І, по-друге, в Україні податок на прибуток відрізняється яскраво вираженою специфікою, без урахування якої обґрунтувати правильні шляхи вирішення виникаючих проблем дуже складно.

Що стосується вітчизняних учених, то в останні роки в цій сфері фінансової науки з'явився ряд досліджень, серед яких можна відзначити роботи В. Вишневського, І. Луніної, П. Мельника, А. Соколовської, В. Федосова. У цих роботах податок на прибуток підприємств розглядається як один із важливих елементів податкової системи. У той же час є певні прогалини щодо спеціального комплексного аналізу механізму оподаткування прибутку й оцінки його впливу на ефективність функціонування українських підприємств. Необхідність подальших поглиблених досліджень у цій сфері фінансової науки визначила вибір теми дослідження, його мету і задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено відповідно до плану наукових досліджень Інституту економіки промисловості НАН України за темою "Наукові основи формування системи місцевих фінансів", номер державної реєстрації 0198U005735 (1998-2001 рр.), де обґрунтовано роль податку на прибуток підприємств у системі місцевих фінансів, і темою "Напрямки реформування податкової системи України", номер державної реєстрації 0101U001182 (2001-2004 рр.), в якій проаналізовано діючий в Україні механізм оподаткування прибутку підприємств, розроблено економіко-математичну модель впливу податку

на прибуток на діяльність промисловості і обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізму оподаткування прибутку суб'єктів господарювання.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування науково-методичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму оподаткування прибутку і підвищення ефективності його регулюючого впливу на розвиток промислових підприємств.

Для її досягнення в роботі поставлено і вирішено комплекс теоретичних, науково-методичних і практичних задач:

визначено економічну сутність прибутку і виявлено особливості окремих його видів;

проаналізовано теоретичні основи оподаткування прибутку підприємств, виявлено і класифіковано фактори, що визначають доцільність використання податку на прибуток підприємств у складі системи оподаткування і проблеми його перекладання;

проаналізовано механізм оподаткування прибутку підприємств в Україні, у тому числі прибутку, що розподіляється на дивіденди, а також ефективності застосування пільг з податку на прибуток, призначених для стимулювання розвитку промисловості;

обґрунтовано принципи побудови і сформовано економіко-математичну модель впливу податку на прибуток підприємств на функціонування промислових підприємств і доходи бюджету;

розроблено рекомендації з удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств і пропозиції щодо внесення змін і доповнень у чинне законодавство.

Об'єкт дослідження складає комплекс фінансово-економічних відносин, що виникають між підприємствами, громадянами й органами влади в процесі оподаткування прибутку підприємств.

Предмет дослідження – механізм оподаткування прибутку промислових підприємств та його вплив на ефективність їх функціонування. Під механізмом оподаткування прибутку в даному випадку розуміється упорядкована сукупність елементів оподаткування (суб'єкт, об'єкт, податкові ставки і пільги), що визначає процес розрахунку і сплати податку.

Методи дослідження. Методичну базу виконаного дослідження складають теорія пізнання, праці класиків економічної науки, вітчизняних і зарубіжних учених з проблем суспільних фінансів.

Зокрема, у роботі використано:

загальнонаукові методи якісного аналізу і синтезу, індукції і дедукції – для дослідження ролі, сутності і функцій податку на прибуток підприємств, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення механізму оподаткування прибутку;

кількісного аналізу економічних показників – для виявлення закономірностей протікання господарських процесів, характеристики структури і динаміки фінансово-економічних відносин між промисловими підприємствами і державою у зв'язку зі сплатою податку на прибуток;

економіко-математичного моделювання – для визначення впливу змін ставки податку на прибуток на діяльність промислових підприємств і доходи бюджету.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в подальшому розвитку теоретичних і науково-методичних положень, що визначають шляхи удосконалення механізму оподаткування прибутку і підвищення ефективності його регулюючого впливу на діяльність промислових підприємств.

До найбільш важливих результатів дослідження, що визначають його наукову новизну, відносяться такі:

уперше:

виведено загальну умову, за якої зниження ставки податку на прибуток промислових підприємств не призводить до зменшення їх платежів до бюджету; обґрунтовано, що незалежно від розміру вихідної ставки податку і тривалості розрахункового періоду збільшення доходів бюджету можливе за умови, що співвідношення рентабельності випущеної продукції і економії на умовно-постійних витратах перевищує певну критичну величину, яка визначається коефіцієнтом дисконтування;

обґрунтовано математичну формулу, за допомогою якої можна розраховувати розміри збільшення (скорочення) доходів держави, обумовлених зміною ставки податку на прибуток підприємств;

запропоновано класифікацію факторів, що визначають раціональні підстави використання податку на прибуток підприємств у складі системи оподаткування (групи факторів фінансової ефективності, плати за суспільні послуги, регулювання господарських процесів);

удосконалено:

економіко-математичну модель мікроекономічного типу, призначену для оцінки наслідків зміни ставки податку на прибуток на розвиток промислових підприємств та їх платежів до бюджету з урахуванням галузевої структури промисловості;

обґрунтування доцільності зниження рівня податкового тиску на промислові підприємства не за рахунок зменшення стандартної ставки податку, а шляхом надання загальносистемних податкових пільг, призначених для стимулювання науково-технічного прогресу; математично обґрунтовано, що реалізація такого підходу підвищує імовірність лафферового сценарію розвитку подій, коли зростання промисловості не обмежує інтереси суспільного сектора господарства;

дістали подальшого розвитку:

рекомендації щодо вдосконалення механізму розрахунку оподатковуваного прибутку і зближення бухгалтерського і податкового обліку шляхом переходу від визнання доходів і витрат підприємств за правилом першої з подій, що сталася раніше, на загальноновизнані правила, встановлені обліковими стандартами;

пропозиції щодо скорочення податкового клину між емісійним і позиковим способами фінансування господарюючих суб'єктів за рахунок переходу на шедулярну систему, яка передбачає

застосування на рівні підприємств зниженої ставки податку на прибуток, що розподіляється на дивіденди;

обґрунтування доцільності поступової відмови від політики надання часткових (у тому числі галузевих) пільг із податку на прибуток підприємств як таких, що найлегше перекладаються і піддаються політичним маніпуляціям в умовах недосконалості демократичних інститутів і процедур прийняття фіскальних рішень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що реалізація пропозицій з удосконалення механізму оподаткування промислових підприємств сприяє підвищенню обґрунтованості й ефективності податкової політики України. Розроблена економіко-математична модель може бути використана для оцінки наслідків зміни ставки податку на прибуток на функціонування промислових підприємств і доходи бюджету.

За результатами виконаного дослідження підготовлено ряд наукових доповідей і доповідних записок органам влади різних рівнів, а окремі викладені в них пропозиції використано в процесі удосконалення законодавства України (лист Міністерства економіки і з питань європейської інтеграції України № 15-24/84 від 06.02.2002 р.; лист Центру законодавчих ініціатив при Донецькій обласній раді № 16/11-17 від 28.11.2002 р.; лист Постійного представника Кабінету Міністрів України у Верховній Раді України № 3Д-387 від 26.12.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення і висновки дисертації отримані здобувачем самостійно. У ній викладено авторський підхід до вирішення наукової задачі удосконалення механізму оподаткування прибутку і підвищення ефективності його регулюючого впливу на діяльність промислових підприємств. Внески автора у колективно опубліковані роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення і практичні результати дослідження обговорювалися і схвалені на науково-практичних конференціях: "Налогообложение в промышленном регионе: теория, практика и перспективы развития" (м. Донецьк, 2001); "Налогообложение в промышленном регионе: теория, практика и перспективы развития" (м. Донецьк, 2002); "Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект (Донецьк-Святогірськ, 2004); "Проблеми розвитку підприємств і нових економічних структур у сучасних умовах" (м. Донецьк, 2004).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 9 робіт, у тому числі 7 у періодичних виданнях, рекомендованих ВАК України. Загальний обсяг публікацій – 4,2 д.а., з яких особисто авторів належить 2,3 д.а.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 132 найменувань і 4 додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 162 с., у тому числі 11 рисунків і 17 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі "Теоретичні основи оподаткування прибутку підприємств" обґрунтовано, що прибуток як економічна категорія безпосередньо пов'язаний з найбільш глибокими властивостями господарської системи, заснованої на ринковому координаційному механізмі, і стосується найбільш важливих проблем функціонування системи економічних відносин. Проте у даний час не існує єдиного всеосяжного визначення прибутку і, напевно, його в принципі не можна сконструювати. Методологічні підходи до його розуміння і ті основні аспекти, яким приділяється головна увага в процесі аналізу, змінюються у зв'язку з еволюцією різних теоретичних систем, які змагаються між собою в спробі найкращого наукового пояснення того чи іншого шару економічних явищ. Тому можна стверджувати, що аналіз проблеми прибутку ще не завершений і надалі можливо очікувати появи нових підходів до його концептуального бачення.

На цей час найбільшого поширення набули дві концепції прибутку – економічна, що визначає його як перевищення виручки над зовнішніми і внутрішніми видатками (включаючи нормальний прибуток підприємця), і бухгалтерська (функціональна), яка розвиває уявлення класиків про фінансовий результат господарської діяльності як про приріст капіталу підприємства, еквівалентний величині доходів за вирахуванням витрат. Саме бухгалтерський прибуток, якому на відміну від економічного властивий атрибут вимірності, є основою розрахунку прибутку оподатковуваного, тобто такого, що представлений у податкових деклараціях підприємств.

Існують дві альтернативні точки зору на питання про доцільність стягнення податку на прибуток:

- 1) абсолюціоністський підхід, відповідно до якого підприємство повинно сплачувати податок на прибуток, оскільки є самостійним агентом економічних відносин;
- 2) інтеграціоністський – коли стверджується, що стягнення спеціального податку з прибутку корпорацій не має достатніх підстав, оскільки податки у кінцевому рахунку сплачують не вони, а конкретні індивіди.

Кожна з них не є вичерпною, а тому для побудови концептуальних основ використання податку на прибуток у складі системи оподаткування в роботі запропоновано класифікацію і проаналізовано відповідні групи факторів: фінансової ефективності, плати за суспільні послуги, регулювання господарських процесів (рис. 1).

Форми прояву цих факторів мають особливості, визначені даним етапом розвитку економіки, що обумовило доцільність спеціального аналізу механізму оподаткування прибутку підприємств в Україні та його впливу на функціонування промислових підприємств.

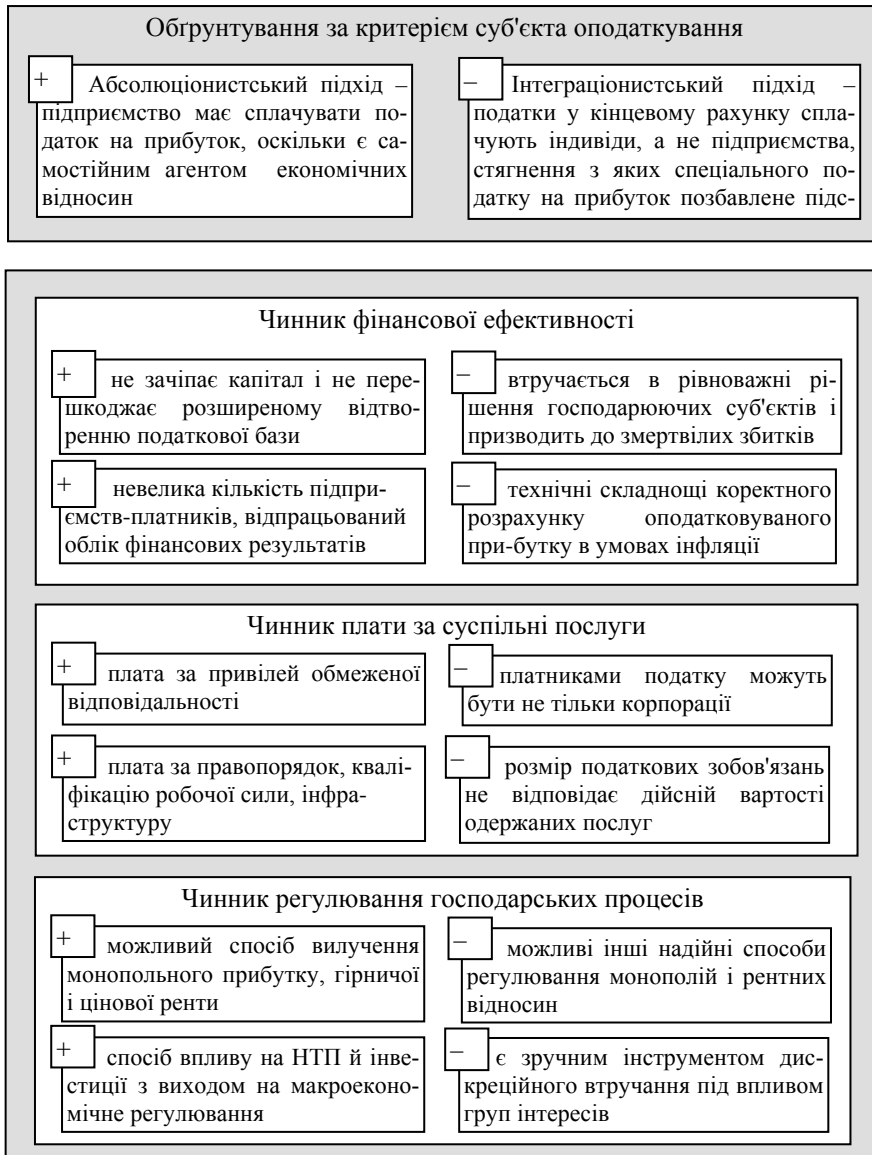

Рис. 1. Концептуальні підстави використання податку на прибуток підприємств у складі системи оподаткування

Позначення: "+" – аргументи за;

"–" – аргументи проти.

У другому розділі "Аналіз механізму оподаткування прибутку і його впливу на функціонування промислових підприємств" показано, що механізм оподаткування прибутку підприємств в Україні, який удосконалюється вже більше десяти років, у цілому побудовано на обґрунтованих ідеях, які апробовано в країнах з розвинутими ринковими відносинами. Проте їх реалізація на практиці виявилася не самою вдалою.

По-перше, це стосується спеціальних податкових правил визнання доходів і витрат (за першою з подій, що сталася раніше), що суперечать загальноприйнятим при розрахунку фінансових результатів принципу відповідності і методу нарахування (*accrual basis*). Застосування таких податкових правил підриває самі концептуальні засади оподаткування прибутку (вилучення на суспільні потреби частини приросту доходів, а не їхнього джерела).

По-друге, потрібно налаштувати механізм оподаткування прибутку таким чином, щоб він за інших рівних умов був по можливості нейтральним і привносив якнайменше небажаних переключень, і насамперед стосовно впливу на рішення інвесторів. Для цього необхідно удосконалити оподаткування прибутку, що розподіляється на дивіденди.

По-третє, такий механізм повинен бути більш економічно і фіскально ефективним. Іншими словами, потрібно зробити так, щоб податкове регулювання, засноване на комплексі стимулів, спеціально створених і вбудованих у механізм дії податку, досягало намічених цілей з мінімальними втратами для бюджету. У цьому контексті принципове значення має розгляд доцільності й ефективності застосування пільг з податку на прибуток, а також обґрунтування основних напрямів реалізації політики пільгування.

В Україні порядок оподаткування прибутку, що розподіляється на дивіденди, пройшов декілька етапів. У даний час застосовується підхід, який можна віднести до групи класичних (дезінтегрована система), коли прибуток корпорації, що розподіляється, обкладається податком двічі – один раз на рівні підприємства у вигляді податку на прибуток і другий раз – на рівні акціонерів, у складі їхніх особистих доходів (рис. 2). При цьому між емісійним і позиковим методами фінансування існує суттєвий податковий клин (на користь кредитних установ), що утруднює становлення фондового ринку України і перешкоджає підвищенню ступеня капіталізації українських підприємств.

Ґрунтуючись на аналізі переваг і недоліків окремих методів усунення такого клину, а також зважаючи на незадоволені потреби України щодо залучення іноземних капіталів для модернізації вітчизняного виробничого потенціалу, запропоновано встановити в законодавстві (за прикладом Німеччини), що тільки половина прибутку, який розподіляється на дивіденди як на користь резидентів, так і нерезидентів, обкладається податком на прибуток підприємств (що за своїми наслідками рівносильно застосуванню зниженої ставки податку на дивіденди). Це, з одного боку, буде створювати

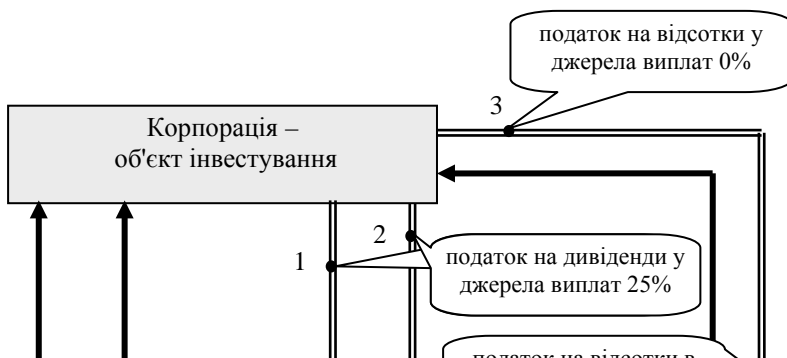

Рис. 2. Схема оподаткування відсоткових доходів в Україні

Позначення:

————— інвестиції;

===== відсоткові доходи.

кращі порівняно з нинішніми податкові умови для нерезидентів, а з іншого боку, збереже роль корпорації як збирача податків у джерела виплати дивідендів.

Аналіз ефективності використання пільг з податку на прибуток підприємств для стимулювання розвитку промисловості показав, що у наш час не існує переконливих доказів наявності істотної прямої залежності між галузевим пільгуванням і кінцевими результатами господарської діяльності підприємств відповідних галузей промисловості. Такі галузеві пільги в умовах недосконалості демократичних інститутів і процедур прийняття фіскальних рішень легко перетворюються на метод політичних маніпуляцій, що на практиці можуть мати мало спільного з дійсними суспільними інтересами. З огляду на цю обставину, а також урахуваючи курс на інтеграцію України в європейські та інші міжнародні господарські структури, від них потрібно поступово відмовлятися.

При цьому умовою підвищення ефективності використання регулюючого потенціалу податку на прибуток підприємств є, по-перше, узгодження політики податкових пільг з головними цілями економічної політики і загальною стратегією розвитку національного господарства.

По-друге, перехід від часткових (у тому числі галузевих) пільг до загальних пільг, які створюють менше перекручувань і призначені, насамперед, для стимулювання інноваційного шляху розвитку економіки.

І, по-третє, надання пільг на умовах дотримання залежності між суспільними витратами (пільгами) і результатами (суспільно корисним ефектом).

У третьому розділі "Обґрунтування шляхів удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств з використанням методів економіко-математичного моделювання" для визначення шляхів посилення регулюючого впливу механізму оподаткування прибутку на ефективність функціонування промислових підприємств розроблено спеціальну економіко-математичну модель, що імітує діяльність галузей промисловості. Галузі представлені як окремі підприємства, що відрізняються між собою за такими показниками, як рентабельність економічної діяльності, тривалість господарського обороту, питома вага умовно-постійних витрат у їх загальній величині, частка в сумарному випуску продукції промисловістю України.

Запропонована модель є подальшим розвитком лафферових моделей мікроекономічного типу. Її відмінність від інших відомих моделей цього типу, призначених для дослідження лафферової проблематики, – урахування галузевої структури промисловості, відносна простота розрахунків і економічної інтерпретації одержуваних результатів.

Математичний аналіз розробленої моделі показав, що загальною умовою, за якої забезпечується лафферовий сценарій розвитку подій у відповідь на зниження ставки податку на прибуток підприємств, є

$$\beta = \frac{R+L}{1-L} > 1+r, \quad (1)$$

де R – рентабельність ($R = \frac{\Pi}{V+C}$); L – умовно-постійні витрати в їхній загальній величині ($L = \frac{C}{V+C}$); C – постійні витрати на весь обсяг реалізованої продукції; V – змінні витрати на весь обсяг реалізованої продукції; Π – прибуток від реалізації продукції; r – норма дисконту.

Економічний зміст виразу (1) полягає в тому, що незалежно від того, яку величину складає вихідна ставка податку на прибуток, збільшення доходів бюджету можливо тільки в тому випадку, якщо співвідношення рентабельності продукції та економії на умовно-постійних витратах буде більшим за певну критичну величину, обумовлену коефіцієнтом дисконтування.

Розрахунки, виконані на прикладі промисловості України з використанням статистичних даних, що характеризують результати її діяльності в 1994-2001 рр., показали, що в промисловості в

цілому наведена вище нерівність не виконується. При тому рівні рентабельності, що склався, ця галузь економіки не в змозі компенсувати втрати бюджету, які виникають у результаті зниження ставки податку на прибуток у принципі, тобто навіть при допущенні про нескінченно велику тривалість розрахункового періоду.

Цей висновок було підтверджено розрахунками у розрізі окремих галузей промисловості. За винятком підприємств паливної промисловості, у всіх інших галузях значення коефіцієнта v менше одиниці. Крім того, несприятливу динаміку мають також середньозважені (за питомою вагою обсягів продукції галузей промисловості) значення v . Усе це свідчить, що з бюджетних позицій структура промисловості не покращилася на кінець розрахункового періоду порівняно з початковим 1994 р.

З метою визначення конкретної величини, на яку змінюються доходи бюджету у вигляді податку на прибуток конкретної галузі і промисловості в цілому, було знайдено математичний вираз, що дозволяє розраховувати платежі підприємств до і після зниження ставки податку

$$\frac{B_m^{\Delta T}}{B_m^0} = 1 - \frac{\Delta T}{T} + \frac{\Delta T \beta (T - \Delta T)}{T(1+r-\gamma)(1-\gamma)} \cdot \frac{(1-\gamma)(1+r)^m - 1 - r + \gamma + r\gamma^m}{(1+r)^m - 1}; \quad (2)$$

$$\gamma = \beta(1 - T + \Delta T), \quad (3)$$

де B_m^0 і $B_m^{\Delta T}$ – доходи бюджету від податку на прибуток підприємств відповідно до і після зменшення ставки податку; T – вихідна ставка податку на прибуток; ΔT – величина зміни ставки податку; m – кількість господарських оборотів.

Розрахунки, виконані з використанням цієї формули (див. таблицю), показали, що протягом року після зниження ставки податку на прибуток на 5 процентних пунктів за інших рівних умов втрати бюджету можуть скласти

Таблиця

Результати розрахунків зміни доходів бюджету внаслідок зменшення ставки податку на прибуток промислових підприємств із 30 до 25%

Галузі промисловості	Відносне скорочення за:					P_0	T_0	B_m^0	ΔT	Абсолютне скорочення за:				
	1 рік	2 роки	3 роки	4 роки	5 років					1 рік	2 роки	3 роки	4 роки	5 років
	част. од.									млн. грн.	част. од.	част. од.	част. од.	млн. грн.
Електроенергетика	0,843	0,848	0,851	0,852	0,854	2741	0,3	822,3	0,05	-129,5	-125,3	-122,9	-121,3	-120,3
Паливна промисловість	0,877	0,921	0,963	1,005	1,046	3579,8	0,3	1073,9	0,05	-131,7	-85,1	-39,3	5,5	49,1
Чорна металургія	0,854	0,859	0,861	0,863	0,863	3039,3	0,3	911,8	0,05	-133,0	-128,3	-126,4	-125,3	-124,7
Хімічна і нафтохімічна промисловість	0,850	0,854	0,856	0,857	0,858	1173,9	0,3	352,2	0,05	-52,8	-51,2	-50,6	-50,2	-50,0
Машинобудування і металообробка	0,852	0,862	0,868	0,872	0,874	2461,2	0,3	738,4	0,05	-109,4	-101,9	-97,5	-94,8	-93,1
Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість	0,858	0,865	0,869	0,870	0,871	636,8	0,3	191,0	0,05	-27,2	-25,7	-25,1	-24,8	-24,6
Промисловість будівельних матеріалів	0,852	0,858	0,861	0,862	0,863	681,8	0,3	204,5	0,05	-30,3	-29,1	-28,5	-28,2	-28,0
Легка промисловість	0,852	0,858	0,861	0,863	0,863	262,1	0,3	78,6	0,05	-11,6	-11,1	-10,9	-10,8	-10,7
Харчова промисловість	0,852	0,857	0,860	0,861	0,861	2352,3	0,3	705,7	0,05	-104,2	-100,6	-99,1	-98,3	-97,9
Разом	x	x	x	x	x	16928,2	x	5078,5	x	-729,7	-658,4	-600,3	-548,4	-500,2

P_0 – оподатковуваний прибуток.

більше 700 млн. грн. У наступні роки внаслідок розширення бази оподаткування вони дещо скоротяться.

Математичний аналіз виведеної умови збереження доходів бюджету внаслідок зниження ставки податку на прибуток дозволив виявити важливу закономірність, а саме, що значення ключового коефіцієнта β більшою мірою залежить від питомої ваги умовно-постійних витрат, ніж від рентабельності господарської діяльності: еластичність β по R є постійною, у той час як еластичність β по L зростає в геометричній прогресії. Це означає, що у випадку розширеного відтворення на незмінному технічному рівні зниження податкового тиску на підприємства не може забезпечити настільки швидке зростання бази оподаткування, щоб компенсувати втрати бюджету.

Виходячи з цього політика, що реалізується в Україні стосовно оподаткування прибутку підприємств і передбачає нічим не обумовлене зниження ставки податку, може бути визнана недостатньо обґрунтованою. Якщо є слушна можливість зменшити податковий тиск на підприємства, то це доцільно робити не за рахунок зниження стандартної ставки податку, а шляхом надання загальносистемних податкових пільг, що стимулюють інноваційний шлях розвитку промисловості (у формі інвестиційного податкового кредиту і розширення пільг по витратах на науково-дослідні роботи, екологічних пільг). Тільки такий підхід підвищує імовірність вирішення лафферової проблеми і не буде призводити до розвитку промисловості за рахунок обмеження інтересів суспільного сектора господарства.

Таким чином, виконане дослідження теоретичних аспектів оподаткування прибутку підприємств, аналіз особливостей механізму дії податку на прибуток в Україні і результати економіко-математичного моделювання економічних наслідків зміни ставки податку на функціонування господарюючих суб'єктів і доходи бюджету надали підстави для розробки рекомендацій з удосконалення чинного законодавства.

У цьому відношенні основні пропозиції зводяться до такого:

стосовно методу розрахунку податку на прибуток і правил визнання доходів і витрат – подальше удосконалення розрахунку оподаткованого прибутку за методом "витрати-випуск" (*input-output*) шляхом переходу на загальновизнані способи визнання доходів і витрат і відмови від нині діючого правила першої з подій, що сталася раніше;

стосовно особливостей визначення бази оподаткування – розширення бази оподаткування за рахунок поступової відмови від політики надання часткових податкових пільг, побудованих за галузевим принципом, і застосування замість цього преференцій загальносистемного характеру, призначених для стимулювання НТП;

стосовно ставок податку – використання єдиної ставки податку, за винятком прибутку, що розподіляється на дивіденди, який доцільно оподатковувати за зменшеною ставкою.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено і запропоновано нове вирішення актуальної наукової задачі удосконалення механізму оподаткування прибутку і підвищення ефективності його регулюючого впливу на функціонування підприємств.

Воно спирається на такі основні наукові результати й положення.

1. Запропоновано класифікацію факторів, що визначають раціональні підстави використання податку на прибуток підприємств у складі системи оподаткування (групи факторів фінансової ефективності, плата за суспільні послуги, регулювання господарських процесів).

2. На основі аналізу механізму оподаткування прибутку підприємств в Україні, у тому числі прибутку, що розподіляється на дивіденди, а також результатів застосування пільг з податку на прибуток виявлено проблеми, що перешкоджають підвищенню його ефективності, зокрема недоліки у методі розрахунку податку, правилах визнання доходів і витрат, у визначенні оподатковуваної бази.

3. З метою визначення шляхів виявлених проблем обґрунтовано принципи побудови і розроблено економіко-математичну модель впливу податку на прибуток підприємств на функціонування промислових підприємств і доходи бюджету. За її допомогою:

виведено загальну умову, за якої зниження ставки податку на прибуток промислових підприємств не призводить до зменшення їхніх платежів до бюджету;

запропоновано метод розрахунку збільшення (скорочення) доходів держави, обумовлених зміною ставки податку на прибуток підприємств.

4. Спираючись на результати виконаного аналізу і економіко-математичного моделювання, розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств і пропозиції із внесення змін і доповнень до чинного законодавства щодо:

зміни механізму розрахунку оподаткованого прибутку і зближення бухгалтерського і податкового обліку за рахунок переходу від визнання доходів і витрат підприємств за правилом першої з подій, що сталася раніше, на загальновизнані правила, встановлені обліковими стандартами;

скорочення податкового клина між емісійним і позиковим способами фінансування суб'єктів господарювання за рахунок переходу на шедулярну систему, яка передбачає застосування на рівні підприємств зниженої ставки податку для прибутку, що розподіляється на дивіденди;

поступової відмови від політики надання часткових (у тому числі галузевих) пільг з податку на прибуток як таких, що легко піддаються політичним маніпуляціям в умовах недосконалості демократичних інститутів і процедур прийняття фіскальних рішень.

5. Реалізація обґрунтованих за результатами дослідження пропозицій з удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств за рахунок зміни правил визнання доходів і витрат, удосконалення порядку оподаткування прибутку, що розподіляється на дивіденди, реформування комплексу пільг по податку на прибуток створюють сприятливі умови для вирішення двоєдиної задачі – підвищення ефективності податкової системи України і забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектора економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вишневський В.П., Бавін Є.В. Дослідження впливу зміни податкового навантаження на формування дохідної частини бюджету в 2005 р. // Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. Т. 3: Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів. – К.: НДФІ, 2004. – С. 264-286.

Особистий внесок: запропоновано методичний підхід до визначення податкового навантаження і виконано розрахунки наслідків його зміни для доходів бюджету.

2. Бавин Е.В. К вопросу о роли прибыли в смешанной экономике: теоретический и практический аспекты // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2001. – С. 366-375.

3. Вишневський В.П., Амоша О.О., Бавін Є.В. До питання про теоретичні засади формування податкової системи України // Финансы, учет, банки. – Донецк: ДонНУ. – 2001. – С. 3-5.

Особистий внесок: обґрунтовано доцільність зміни правил визнання доходів і витрат суб'єктів господарювання при розрахунку податку на прибуток підприємств.

4. Вишневський В.П., Амоша О.О., Бавін Є.В. Шляхи реформування податкової системи України // Финансы, учет, банки. – Донецк: ДонНУ. – 2002. – С. 16-22.

Особистий внесок: обґрунтовано пропозиції з удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств.

5. Вишневский В.П., Зуев Л.А., Бавин Е.В. Математическая модель оценки влияния налога на прибыль на доходы бюджета с учетом отраслевой структуры промышленности // Новое в экономической кибернетике. – Донецк: ДонНУ. – 2003. – № 1. – С. 19-34.

Особистий внесок: обґрунтовано принципи побудови економіко-математичної моделі впливу податку на прибуток на доходи бюджету.

6. Вишне夫斯基 В.П., Зуев Л.А., Бавин Е.В. Моделирование последствий изменения ставки налога на прибыль промышленных предприятий на доходы бюджета // *Економіка промисловості*. – 2003. – № 4. – С. 174-189.

Особистий внесок: виконано інтерпретацію результатів обчислювальних експериментів і обґрунтовано пропозиції з удосконалення податку на прибуток підприємств.

7. Бавин Е.В. Совершенствование механизма налогообложения прибыли предприятий, распределяемой на дивиденды // *Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины*. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2003. – С. 243-252.

8. Бавин Е.В. Налогообложение дивидендов промышленных предприятий и международная налоговая нейтральность // *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект*. – Донецк: ДонНУ. – 2004. – С. 620-623.

9. Вишне夫斯基 В.П., Бавин Е.В. Влияние льгот по налогу на прибыль на развитие промышленности // Тез. докл. и сообщ. Всеукраинской науч.-практ. конф. "Проблемы развития предприятий и новых экономических структур в современных условиях". – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2004. – С. 258-260.

Особистий внесок: обґрунтовано доцільність поступового переходу від галузевих до загальносистемних податкових пільг, призначених для стимулювання інноваційного шляху розвитку національної економіки.

АНОТАЦІЯ

Бавін Є.В. Механізм оподаткування прибутку і ефективність функціонування промислових підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит. Інститут економіки промисловості НАН України, Донецьк, 2005.

Дисертацію присвячено вирішенню актуальної наукової задачі вдосконалення механізму оподаткування прибутку і підвищення ефективності його регулюючого впливу на функціонування промислових підприємств. Досліджено теоретичні основи оподаткування прибутку підприємств, класифіковано чинники, що визначають використання податку на прибуток підприємств у складі системи оподаткування. Виконано аналіз механізму оподаткування прибутку підприємств в Україні. Обґрунтовано принципи побудови і сформовано економіко-математичну модель впливу пода-

тку на прибуток на функціонування промислових підприємств і доходи бюджету. Розроблено рекомендації з удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств і пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства.

Ключові слова: механізм оподаткування прибутку; система оподаткування; промислові підприємства; доходи бюджету; економіко-математична модель.

АННОТАЦІЯ

Бавин Е.В. Механизм налогообложения прибыли и эффективность функционирования промышленных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01 – Финансы, денежное обращение и кредит. Институт экономики промышленности НАН Украины, Донецк, 2005.

Диссертация посвящена решению актуальной научной задачи совершенствования механизма налогообложения прибыли и повышения эффективности его регулирующего воздействия на функционирование промышленных предприятий.

Предложена классификация факторов, которые определяют рациональные основания использования налога на прибыль предприятий в составе системы налогообложения (группы факторов финансовой эффективности, платы за общественные услуги, регулирования хозяйственных процессов).

Выполнен анализ механизма налогообложения прибыли предприятий в Украине, в том числе прибыли, которая распределяется на дивиденды, а также эффективности применения льгот по налогу на прибыль, предназначенных для стимулирования развития промышленности, и выявлены проблемы, которые препятствуют повышению его эффективности, в частности недостатки в методе расчета налога, правилах признания доходов и расходов, в определении облагаемой налогом базы.

Установлено, что между эмиссионным и заемным методами финансирования имеется существенный налоговый клин (в пользу кредитных учреждений), затрудняющий становление фондового рынка Украины и повышение степени капитализации украинских предприятий, и что для его устранения следует использовать специальные налоговые методы.

Показано, что в настоящее время не существует убедительных доказательств наличия прямой зависимости между отраслевым льготированием и конечными результатами хозяйственной дея-

тельности предприятий соответствующих отраслей промышленности, и обосновано, что условием повышения эффективности использования регулирующего потенциала налога на прибыль предприятий является согласование политики налоговых льгот с главными целями экономической политики и общей стратегией развития национального хозяйства.

Обоснованы принципы построения и разработана экономико-математическая модель влияния налога на прибыль предприятий на функционирование промышленных предприятий и доходы бюджета. С ее помощью выведено общее условие, при котором снижение ставки налога на прибыль промышленных предприятий не приводит к уменьшению их платежей в бюджет.

С целью определения конкретной величины, на которую изменяются доходы бюджета в виде налога на прибыль конкретной отрасли и промышленности в целом, выведена формула, которая позволяет рассчитывать платежи предприятий в бюджет до и после снижения ставки налога на прибыль.

С помощью результатов экономико-математического моделирования обоснована целесообразность снижения уровня налогового давления на промышленные предприятия не за счет уменьшения стандартной ставки налога, а путем предоставления общесистемных налоговых льгот, предназначенных для стимулирования научно-технического прогресса; математически доказано, что реализация такого подхода повышает вероятность лафферового сценария развития событий, когда рост промышленности не ущемляет интересы общественного сектора хозяйства.

Разработаны предложения по: изменению механизма расчета налогооблагаемой прибыли и сближению бухгалтерского и налогового учета за счет отказа от признания доходов и расходов предприятий по правилу первого из наступивших событий и перехода на общепризнанные правила, установленные учетными стандартами; сокращению налогового клина между эмиссионным и заемным способами финансирования хозяйствующих субъектов за счет перехода на сдвинутую систему, которая предусматривает применение на уровне предприятий пониженной ставки налога для прибыли, распределяемой на дивиденды; постепенному отказу от политики предоставления частичных (в том числе отраслевых) льгот по налогу на прибыль как таких, которые легко поддаются политическим манипуляциям в условиях несовершенства демократических институтов и процедур принятия фискальных решений.

Результаты работы использованы центральными и региональными органами власти в процессе совершенствования хозяйственного законодательства.

Ключевые слова: механизм налогообложения прибыли; система налогообложения; промышленные предприятия; доходы бюджета; экономико-математическая модель.

ANNOTATION**Bavin E.V. Mechanism of income taxation and efficiency of functioning of industrial corporations. Manuscript.**

Thesis for Candidate Degree in Economics by speciality 08.04.01 – Finance, money circulation and credit. Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, Donetsk, 2005.

The dissertation is devoted to the decision of actual scientific task of perfection of the income taxation mechanism and increasing of efficiency its regulative influence on functioning of industrial corporations. Theoretical bases of corporation's income taxation are explored, factors determining the use of such income tax in composition of the tax system are classified. The analysis of mechanism of corporation's income taxation in Ukraine is executed. Principles of construction are grounded and the mathematical model of influencing of income tax on functioning of industrial corporations and budget revenue is formed. Recommendations are developed on perfection of mechanism of income taxation and suggestion on bringing of amendments and supplements to the legislation currently in force.

Key words: mechanism of income taxation; tax system; industrial corporations; budget revenue; mathematical model.

Підп. до друку 30.12.2004. Формат 60x90/24. Папір друк. №3. Офс. друк.

Обл. вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Замовлення № 841.

Інститут економіки промисловості НАН України.

83048, Донецьк, Університетська, 77.

Ротапринт ІЕП НАН України.